

Ідея школи в подвійній перспективі

Марта Богачевська

Порівняння освітніх систем, що склалися в Україні та в США, показують багато несхожого, навіть протилежного. Проте докладніший розгляд не загальних теорій, а конкретних проблем, що постають перед освітянами й учнями, виявляє більше подібного, ніж відмінного: як забезпечити достатнє фінансування, рівний доступ до якісної освіти, баланс між наукою та потребами ринку, досягти соціалізації учнів як самостійних продуктивних громадян країни, не зашкодивши ані розвиткові особистості, ані єдності держави.

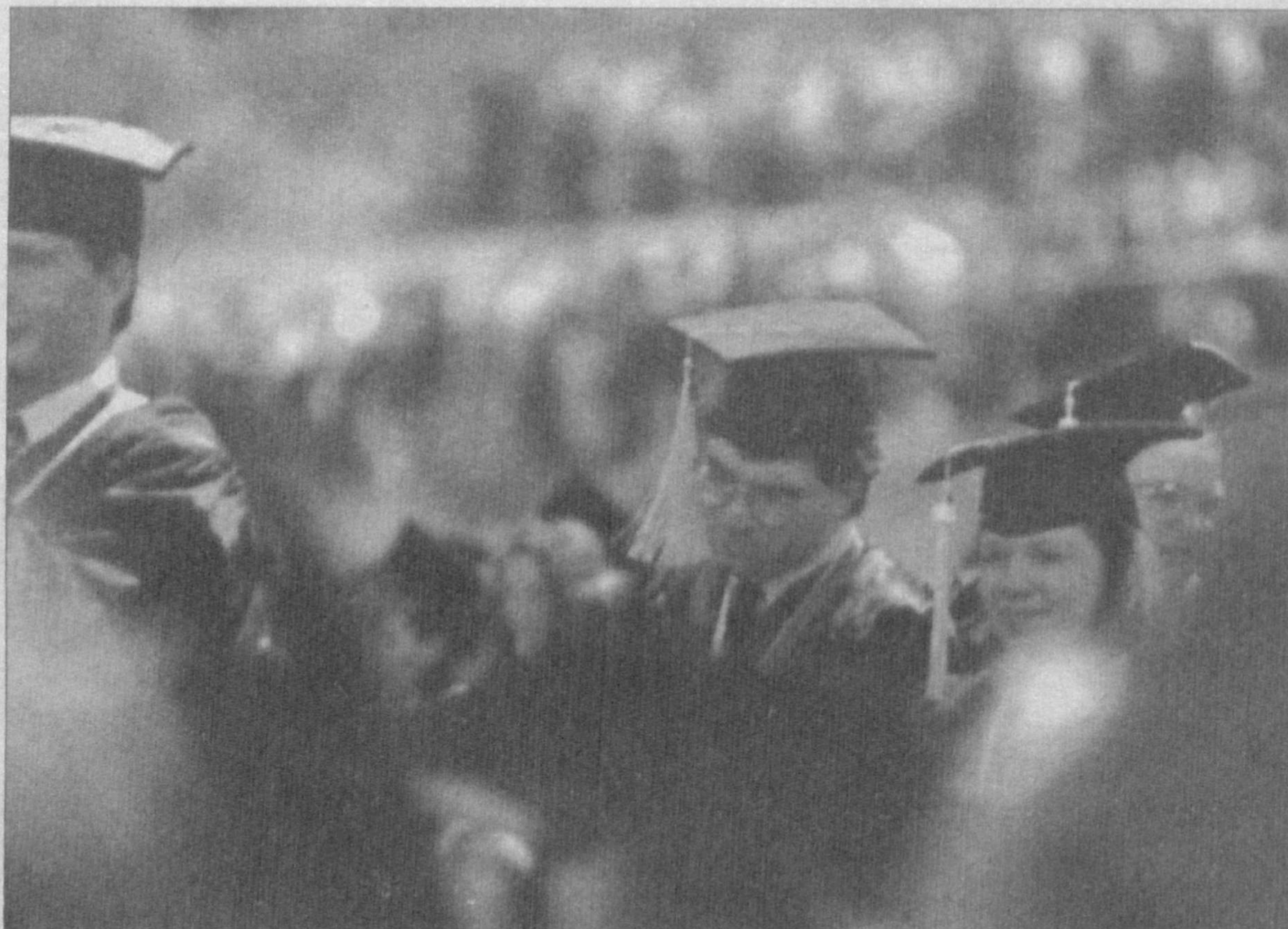
Проблеми в українських й американських науковців-викладачів спільні: брак часу на власну працю, незадоволення низькою платнею та рівнем навченості теперішнього студентства. Частішають випадки списування з інтернету: на CNN розповіли про катастрофічне зростання цього явища навіть в американських середніх школах – і то у Вірджинії, яка славилася джентльменськими угодами серед учнів про неприпустимість шахраювання.

Але спосіб розв'язати вузол проблем в обох країнах шукають по-різному. В Україні їх розглядають у цілості, від початку до кінця, аби створити або принаймні проговорити всеохопну концепцію засобів, які могли би змінити ситуацію, тобто намагаються зрозуміти структуру вузла. В США, де побоювання перед централізованою освітою стримує від надмірних узагальнень, його колупають маленькою шпилькою, поки щось не попустить. Тому, хоч у пресі дискусія точиться і списи ломляться, зміни та корективи на місцях відбуваються поволі.

Студентські списування з інтернету є тут дуже показовим прикладом. Поки американські науковці й журналісти заходилися вкотре обговорювати занепад моральності й порядності у світі й узгоджувати належну концепцію етики, виникла інтернетна компанія, яка переглядає курсові праці й щонайдовше за два дні знаходить джерела плагіату. Практичним американцям той самий інтернет, який постачає матеріал до списування, допомагає також добути докази шахрайства і впевнено виявляти винного. Учень втрачає рік і шанси вчитися в добрій школі. Сподіваюся, втрачає також можливість потрапити на програми наукових обмінів.

США, надолужуючи своє географічне віддалення від історичних центрів освіти й науки, завжди вели перед в обміні студентами – і в приватному, і в державному секторах. Іще 1918 року група науковців-активістів створила приватний Міжнародний інститут освіти, мета якого – сприяти обмінові студентами і професорами. Саме це товариство запровадило нову студентську візу, і тепер активно бореться з пропозиціями обмежити її. Програми наукового обміну спрацьовують у двох напрямках: американці пізнають решту світу та заохочують світ пізнати правдиву Америку. І хоча держава виділяє певний відсоток грошей на проведення цих програм, проте адміністрування та добір кандидатів здійснюють приватні наукові установи на відкритій конкурсній основі, щоб не було прямого втручання уряду в науковий процес.

Проблеми, пов'язані з освітою та вихованням дітей, повсякчас обговорюють науковці, адміністратори, урядовці й загалом громадяни США, але ніхто не наважується офіційно «розв'язати» ці проблеми раз і назавжди. Хоча немає державної політики щодо типу шкільництва та освіти, теми

шкільних програм і всіх «шкільних реформ» завжди популярні. Експериментування в навчанні, адміністрації та в освітніх програмах проходять безупинно. Бо в питаннях освіти й того, що треба знати і як здобути те знання – кожен фахівець. А вже коли доходить до доктрин освіти, до предметів та впливів – тут немає меж упевненості у своїх поглядах. Мимоволі, намагаючись узагальнити наше бачення повсякденних, але zarazом складних явищ – приміром, як привчати дітей до громадського життя, які етичні норми можна запровадити в школах, щоб не образити чийхось релігійних поглядів, як говорити про секс, – ми спрощуємо ці явища, тож одразу виникає небезпека звulьгаризувати їх цілком. Особливо, коли йдеться про соціалізацію молодого покоління засобом навчання власної історії. Є загроза штучно знеухомити уявлення, які насправді залежать від певного історичного періоду. Наприклад, національна ідея, релігійність, порядність – поняття, які не є абсолютними, відірваними від практичних повсякденних реалій. Ніхто, проголосивши себе патріотом, не стає ним без конкретних зовнішніх ознак поведінки. Отже, проблема освіти в тому, щоб допомогти дитині осмислити існування та переваги абсолютних вартостей, не зводячи тих вартостей до абстракцій, карикатур, чи – що, мабуть, найнебезпечніше – голослів'я. В закритому суспільстві позитивний вислід легший, бо оточення визнає більшість однакові вартості, й дитина не мусить відразу відділяти абстрактне поняття від повсякдення. Але абсолютно замкнутого суспільства вже не існує: засоби масової інформації – починаючи від кобзарів і закінчуючи інтернетом – унеможливили навіть силувану замкнутість. Перефразовуючи львівського маестро – маємо глобалізацію, і нічим не можемо тому зарадити.

Поняття й термінологія на окреслення нашого погляду не є тривкими. Вони – мінливі й неточні. Я вживаю слово в одному розумінні, а мій співбесідник надає йому іншого значення, навіть коли ми обоє вважаємо, що засіб не тільки наших слів, але й підложжя розуміння тих слів однакові. Тобто, мій

дискурс, моє намагання поділитися з вами своїми думками, проходить через дві призми – через моє уміння висловити думку і через ваше сприйняття тої думки. Тепер, коли щораз частіше чую побоювання, мовляв, Америка хоче підкорити цілий Схід, а надто Україну, як економічно, так і культурно, – мені особливо незручно говорити про шкільництво, культуру, обміни з США.

Цими темами рясніють шпальти часописів, сторінки книжок, про це говорять на спеціальних конференціях. Торішня дискусія про освіту в Україні змагала сформулювати цілісну концепцію її реформи. Тобто, намагалася звести до одного документа не тільки погляди на те, як має практично виглядати освітня система в Україні, але які мають бути духові якості осіб, що отримують цю освіту і що треба зробити, аби досягнути цю мету. Перед українськими освітянами реально стояло завдання, котре звичайно лежить майже у підсвідомості викладача й рідко артикулюється, а саме: як поєднати освіту з вихованням і з уведенням дитини в суспільство? Кожен із нас, так чи інакше, це робить, але жоден не може пояснити механізму.

Дискусії на освітні теми, а особливо про те, які риси система має плекати, – однакові в цілому світі. Скрізь у них беруть участь як фахівці, так і загалом зацікавлена публіка. Але не всі держави вважають себе головним арбітром якості освіти або самотнім її законодавцем. Так званий «західний» стиль шкільництва (надто в Америці) розвивався незалежно, а то й у супереч державам. Владні структури – держави та церкви – розуміли силу знання й освіти, і тому намагалися так чи інакше формувати її ціль. Своєю чергою, поодинокі мислителі й цілі прошарки населення витворювали свої погляди, на противагу загальноприйнятим.

Згадаймо перипетії – від грецького Ментора до сучасних критиків Дьюї чи Монтесорі. В дискусії переплітається ще й моральне та національне виховання. Кожна держава зацікавлена формувати добре освічених, психічно стійких та моральних громадян. Але не кожна держава вважає, що це тільки державний обов'язок, і що саме державна система освіти зможе досягнути чи навіть поставити собі завдання досягнути цю мету.

Моє дитинство проходило в США, коли підставова державна, тобто федеральна шкільна система, соціалізувала багатошерстну еміграційну масу великих міст, перетворюючи їх на американських громадян. На відміну від, скажімо, Німеччини, що шукала себе, своєї «ідеї», не будучи державою та нацією, Сполучені Штати не розвинули поняття американської ідеї. Натомість, побудувавши державу, прийнявши конституцію, вигравши війну з Англією, зайнялися своїм добробутом, і результат перед очима. Правда, була жменька американської інтелігенції, котра займалася якщо не шуканням «американської ідеї», то принаймні суттю трансцендентального буття. Їм ніхто не забороняв, як це було у випадку зі східноєвропейською, а особливо російською інтелігенцією, писати та друкувати свої роздуми, подекуди навіть крамольні, і тому американські трансценденталісти не завоювали собі популярності серед молоді, яку так вабить ореол політичної опозиції. Їхні погляди zostалися в журналах і кав'ярнях.

Замість американської ідеї США витворили «американський спосіб». Школа, навіть приватна католицька школа, в якій два предмети (релігія та українська література) читались українською мовою, вимагала від дитини теоретичного та практичного знання, як провести вибори чи засідання, написати протокол, знайти кошти на шкільну поїздку чи пікнік, організувати виставу. Дитина й підліток звикали, що у «високій» науці є своє прак-

тичне підґрунтя, бо треба було самому подбати про книжки для певного курсу, а в кінці року помити всі парти.

«Американський спосіб» витворив певний прагматизм, багатогранність освітніх систем і якесь навіть дещо наївне відкрите сприймання інших культур та інших цінностей. Критики говорять, що це doprowadило до браку єдності в державі. Інші вимагають стандартизації базових знань. Але кожне намагання створити систему чи документ, який би підбивав підсумки, не досягає мети. Кілька років тому д-р Лін Чейні, директор Американського державного фонду сприяння гуманітарним наукам (до речі, створеного щойно в 1967 році), замовила науковцям виробити курс базових знань з історії. Дискусія навколо поданого проєкту перетворилася на скандал. Чубилися над оцінкою кожної події, особи, але суперечки так нічим і не закінчилися. Ухваленого тексту немає, і студент сам виробляє свою власну думку (або вгадує, що може!). Тепер у нас є стандартизовані тести, але немає стандартизованої освіти. Тести передбачають свій рівень підготування й посідають певне місце під час прийому студентів, але порядна школа не задовольняється вислідом тестів, а вимагає чогось більшого, що виявляло би максимальний рівень знань. Сприймаємо систему так,

винула своє філософське роздумування про унікальність руської душі, її духовність, корінний зв'язок із православ'ям (але не конче з тим, що в шорах церкви), її інтегрований зв'язок із цілою природою, органічне відчуття живої правди, а не схоластичного правосуддя. Ікона майже не рукотворна – але ж яка інтелектуально заманлива! Наскільки вона реальна, показала кривава історія СССР.

Тимчасом *русская идея* спрацювала, як і перед тим, руками не-руських маніпуляторів ідеї, не на користь населення та й самого ідеалу, але для величчї держави. І сьогодні популярний російський тележурналіст просто визнає за нормальне й самозрозуміле, що сучасна Росія всуціль «православная страна» – забуваючи чи підсвідомо негуячи своє єврейське походження й американське виховання. Золотий відблиск ікони зачаровує; філософське підґрунтя ідеї манить своїми інтелектуальними побудовами. Затьмарюється розуміння реальної Росії, її можливостей, її потреб. Демократичний лібералізм розбивається об марево гаданих (не вигаданих) картин «особенной» Росії, в яку «можно только верить».

У філософії ідея має нам дати можливість побачити глибшу суть об'єкта, а не тільки те, що видиме і намацальне.

як моду: треба трохи пристосуватися, щоб не бути чудернацьким, але не ставитися до того всього надто серйозно.

Відтак серед загальної публіки посилилося переконання, що засадничі проблеми освіти, національної свідомості, моралі, порядності набирають вартості лише тоді, коли вони чинні. Тобто, як абстракції їх можна описати тільки дуже загально; сила їхня в тому, як їх сприймають і запроваджують у громаді. Не кажи мені, хто ти, а кажи, що можеш зробити – це ідеал «американського способу».

Можливо, підсвідомо, моє американське дитинство з його українськими безконечними дискусіями, чому і хто програв Україну і який саме менталітет її населення і яка в тому роль мас і роль еліти, наштотувало мене вивчати «*Русскую идею*». І саме *русскую* – бо в ній знаходимо згущення намагань втілити в слова всі невловимі характеристики того, ким хтось хотів би бути, чи думає, що є. Про *русскую идею* пролилося найбільше чорнила, коли сама Росія на переломі XIX і XX століть от-от перетворювалася в щось інше, в якийсь демократичний відкритий не православний Союз. Російська інтелігенція, яка, власне, ніколи не знала глибокої Росії, щойно на Заході повністю роз-

Ідея може бути зображена словом, але насправді вона міститься в індивідуальному розумі. Вона може бути колективною, «закодованою» – тобто якось переданою у генетичній пам'яті людини – але вона, щоб справді спрацювати, мусить спрацювати в індивідуумі. Головна небезпека таких ідей саме в тому, що вони надаються до маніпуляції, до накинення, до використання на добро і на зло або просто для зиску чи забави. Ніхто-бо не хоче жити просто так, нам потрібен сенс життя, щоб якось сприйняти неминучу смерть. Бодай мати матеріальні достатки, які створять у нашому світі затишок.

Щоб навіть застановитися над цими питаннями, нам необхідний розум, мова (якесь спілкування, аби принаймні почути власні думки) і спокій. А позаяк людство вже давно придумало спосіб запам'ятовувати думки померлих – і освіта.

Народи, що перебували під загрозою чужих культур або під тиском державного апарату, були змушені витворити групу публічно заангажованих осіб, які намагалися не так творити опір державі, як боронити можливість альтернативи будь-якій системі, альтернативи концепції одного великого держав'я. Їх також називаємо інте-

лігенцією, хоч їхні зацікавлення часто практичні, а не суто філософські. Не аналізуватимемо східноєвропейське поняття інтелігенції, але пам'ятаймо, що вона існує досі. На відміну від американських «популярних мислителів», що придумують якийсь практичний гачок до своїх поглядів (а як інакше вловити читача?), східноєвропейська інтелігенція вбирає свої практичні ідеї у концептуальні шати.

Для більшості американців (навіть академіків), однаке, поняття інтелігенції абсолютно чуже, як і чужа потреба просувати чи обороняти або запевняти існування свого розуміння американської культури. До великої міри американці випередили сучасний світ щодо втрати історичної пам'яті. Та на відміну від колоніальних народів, у котрих незнання власної історії посилює і посилює підсвідоме почуття меншовартості супроти домінантного народу, в американців аісторичність посилює принаймні поверхове зацікавлення іншими культурами.

Василь Яцков у статті, надрукованій у «Дзеркалі тижня» (2002, 6 квітня), б'є на сполох, що Захід заохочує Україну стати другорядною колонією Європи, бо активно не сприяє розвиткові науки. Рівночасно цей автор правильно завважує збільшення кількості наукових ступенів в Україні без збільшення правдивого наукового доробку. Не знаю, чи справді Європейський Союз став спадкоємцем Третього Райху з огляду перетворення України на постачальника збіжжя – припущення дещо неправдоподібне, – але аргументи Василя Яцкова щодо непропорційного збільшення кількості високих наукових ступенів у сучасній Україні переконливі. Щодо рівня вищої освіти в Україні – я тут гість, а гості господарів не критикують, особливо якщо бажать побути довше в гостинній хаті. Одне можу сказати, в Україні звертають більшу увагу, ніж, скажімо, в Західній Європі, на титули та на чини. США під цим оглядом не схожі на європейські країни: тут багато дутих докторів, багато безвартісних титулів, безліч академій, і сонми пустохвадебних публікацій, що перелічують осяги визначних осіб, – але з ними ніхто не рахується. Щоб дістати якусь працю, важливо показати, що ти вмієш, а не скільки в тебе формальних титулів.

Колись Гете скрушно зауважив: «Звуся магістром, звуся навіть доктором, роками воджу студентів за ніс... і знаю тільки – що ми нічого знати не можемо». Американці могли би повторити цей вислів, однак більшість із них не надто охочі до філософських міркувань. Вони – як стародавні греки – просто продовжують науковий досвід. Наразі в тому перевага американської науки. Та коли вона зашкарує у пошуках титулів, у суворому дотриманні всевладних постулатів, у намаганні знайти один спільний знаменник, у сліпій вірі у вищість власного шкільництва, у тупому повторенні навіть найвитонченіших мудростей, – тоді Америка втратить свою силу. А ще коли у її школах поширяться списування!..

Емілі Балч, подорожуючи галицькими селами в 1930-х роках, завважила, що в хатах, де хтось із сім'ї побував за кордоном, зазвичай залишали на ніч відкриту квартиру, коли вікна скрізь були наглухо закриті. Перебування поза

рідним домом – це свого роду відкрита квартира до чогось іншого. В 70-х роках один мій знайомий колега-професор із Німеччини нарікав, що про США неможливо написати такої популярної книжки, як тоді писали американці про Радянський Союз – чи пак про Росію – після свого навіть короткого перебування там. США, мовляв, надто стрімко міняються, і на час виходу книжки спостереження мають тільки історичну вартість. Це ж саме можна сказати про сучасну Україну. Вона динамічна, і тим цікава.

Наявний доказ, що проблеми і в Україні, й у США однакові – це, мабуть, найцінніший досвід останніх десяти років прямих наукових контактів. Виграють обидві сторони, співпрацюючи на власну користь. І знають, що розв'язки всіх питань ніколи – дай Боже – не буде. □

**Видавництво
Національного університету
«Львівська політехніка»**

**Роман Патора
Ринок освіти**

**в системі кадрового забезпечення
стратегічного розвитку країни
(2002)**

Ця наукова робота, що є наслідком тривалої співпраці колективів Громадської вищої школи підприємництва та управління (Лодзь, Польща) й Інституту економіки та менеджменту Національного університету «Львівська політехніка», рекомендована до друку вченими радами обох закладів. У середині 90-х років вони уклали угоду, в рамках якої відбувалися спільні семінари та конференції з актуальних для обох країн питань господарчих ринкових перетворень та інтеграції до європейської економіки й узгодження освітньої системи з європейськими стандартами. Було проведено низку маркетингових досліджень регіональних ринків освіти в Польщі й Україні.

Головну увагу зосереджено на особливостях ринку освітніх послуг у постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи, трансформації системи освіти та її адаптації до вимог ринкової економіки в контексті інтеграційних і глобалізаційних процесів, динаміки ринку праці та ринку освіти, проблемі зайнятості, розвитку професійної школи, стратегії формування кадрового потенціалу Польщі.

Автор наголошує пріоритетність освіти як складника національної економіки. «Лідерство в соціально-економічному розвитку, – вважає він, – утримують ті суспільства, які динамічно впроваджують в усі сфери людської діяльності інформаційні технології, на основі яких трансформують науку в безпосередню технологію виробництва».

Адреса видавництва: 79000,
Львів, вул. Ф. Колесси, 2, корп. 23А
тел./факс (0322) 74-01-72
e-mail: ipp@polynet.lviv.ua